

"DİLBİLİM-GÖSTERGEBİLİM İLİŞKİLERİ" VE EDİMBİLİM

Gürkan Doğan

[Eziler-Kıran (1990) "Dilbilim-Göstergebilim İlişkileri" başlıklı yazısında, dilbilimin tümce düzleminde kalması nedeniyle "...sanatsal (yazın, resim, heykel) kullanımlardaki iletişim dizgelerini çözümlenmede ve açıklamada..."(1990:51) yetersiz kalışını vurgulamaktadır. Ayrıca, göstergebilimin "... en çok... yazınsal çözümlenmede..."(1990: 52) kullanıldığını belirten yazar, "... günümüzde uzun (yazınsal ya da yazınsal olmayan) metinlerin, sözdizimlerin, anlamlarını belli yöntemlerle çözümlenme yollarını geliştiren, yeniden yapılaştıran göstergebilim bir ölçüde Bakhtine'nin dileğini amacına ulaştırabilmiştir" (1990: 58) diyerek metin düzlemindeki tercihini göstergebilimden yana koymaktadır. Çünkü, Eziler-Kıran'a göre, dilbilim yöntemleri yananlam/düzanlam karşutlğunu çözümlenemedikleri gibi, göstergebilimin karmaşıklığı yanında hem biraz yalın, hem de anlamın içeriğini açıklamada yetersiz kalırlar.

Yazısında bağlamın önemini de vurgulayan Eziler-Kıran, dilbilimden yananlam /düzanlam karşutlğunu çözümlenmesini beklerken, "...bağlamı çözümler, bağutları araştırır, söylemin mantığını ortaya koyar.." (1990: 58) dediği göstergebiliminin bağlam anlayışına değinmemektedir.

Aşağıdaki yazıda, bildirişimdeki anlam-bağlam ilişkisine kısaca değinip, aynı çerçevede edimbilimin konumunu belirlemeye çalışacağız.]

1. Dil ve bildirişim

Günümüzde bildirişim anlayışları bakımından birbiriyle çelişen iki farklı görüşten söz edilebilir. **Düğü modeli** ve **çıkartımsal model** olarak bilinen bu yaklaşımlar, beraberlerinde kaçınılmaz olarak iki farklı dil anlayışını da getirirler. İnsan bildirişimini betimleme ve açıklama çabası içinde olan bu yaklaşımların ayrıldıkları nokta, doğal olarak düğü ve çıkartım kavramları arasındaki farklılıkta yatmaktadır.

Göstergebilim çalışmalarını, başlangıcını Aristo'ya kadar götürebileceğimiz ve yıllar boyu geniş kabul görmüş düğü modelinin içinde düşünebiliriz. Kısaca belirtmek gerekirse, bu görüşe göre bildirişim, iletilerin konuşucu tarafından düzenlenmesi ve dinleyici tarafından çözümlenmesi yoluyla sağlanmaktadır. Düğü ise, belirtkelerle iletileri eşleyerek insanların anlaşabilmelerini sağlayan bir dizge olarak düşünölmektedir. Bu anlamda, Mors alfabesi ile sözgelimi Türkçe arasındaki fark, ilkinin oldukça basit bir düğü olmasına karşı, Türkçe'nin pek çok doğal dil gibi karmaşık bir simge dizgesi ile ileti-belirtke ilişkini kuran bazı kurallardan oluşmasıdır. Esas olarak böyle bir anlayıştan yola çıkan göstergebilim, insan dilini de diğer bildirişim biçimleri gibi bir göstergeler dizgesi olarak kabul eder. Burada tekrar vurgulamak istediğimiz nokta, göstergebilimin

insan dilini düzgü modeli çerçevesinde ele almak konusundaki kesin tercihidir. Yukarıda belirtildiği gibi, düzgü, "... hem bildiri oluşturmayı, hem de bildiriye doğru olarak çözümlenip yorumlamayı sağlayan saymaca nitelikli simgeler ve birleşim kuralları dizgesi" (Vardar 1988:90) olarak tanımlanabilir. Diğer bir deyişle, insanlar zihinlerindeki düşünceleri saymaca nitelikli simgelerle başka insanlara aktarırlar ve aktarılan bu düşünceler dinleyiciler tarafından, simgelere ve birleşim kurallarına ilişkin bilgiler işletilerek çözümlenir ve yorumlanır. Hemen ayırımına varılabileceği gibi, yukarıda özetlenen çerçevede çıkarımların oynadıkları role ilişkin bir açıklama yer almamaktadır ve bildirişim olgusu da genel olarak **Bilgileme Kuramı'nın** (Shannon ve Weaver 1949) öngördüğü biçimde açıklanmaktadır.

Bir düzgü olarak düşünülebilecek üretici dilbilgisinin işlevi, bildindiği gibi sesli ya da yazılı olarak gelen dilsel girdileri anlamsal canlandırılmaya dönüştürmektir. Chomsky çizgisinde sürdürülen üretici dilbilgisi çalışmaları, günümüzde doğal dillere ilişkin oldukça önemli çözümlenme teknikleri ortaya koyabilmiş durumdadır. Saussure'ün (1974) oldukça iyimser olarak nitelenebileceğimiz öngörüsüne göre, göstergebilimin keşfedeceği yasalar dilbilim alanında da kullanılacak ve bununla kalmayıp insanbilimle ilgili pek çok olgu da sözü edilen yasalarla açıklığa kavuşturulacaktı. Oysa görüyoruz ki doğal dillerin düzgüsel çözümlenmesi, göstergebilimden bağımsız olarak gelişen ve halen sürmekte olan üretici dilbilgisi çalışmalarıyla oldukça önemli bir noktaya ulaşabilmiştir. Bu anlamda, göstergebilimin ve insan bildirişimine düzgü modeli uyarınca yaklaşan her alanın, günümüzde dilbilimin üretici dilbilgisi çizgisinde ulaştığı bilgi birikimine başvurması kaçınılmazdır¹.

2. Anlam ve edimibilim

Birinci bölümde de değinildiği gibi, bildirişim sırasında dinleyicinin çözülediği dilsel girdiler hemen anlamsal canlandırmalarına dönüştürülürler. Bu dönüştürme tam anlamıyla bir çözüme işlemidir. Bu işlem sırasında bağlam hiç bir rol oynamaz; çünkü çözüme işlemi, görme, duyma, koklama, vb. gibi bir girdi dizgesi olarak kabul edilen 'dil bölgesi'nde gerçekleşir (Fodor 1983)². Sözü edilen işlem mantıksal biçimler olarak düşünülebilecek 'anlamsal canlandırmalar'la sona erer. Ancak bildirişim sırasında dinleyiciye iletilen 'anlam' ile dil bölmesinde ulaşılan 'anlamsal canlandırmalar' arasında önemli farklılıklar vardır.

(1) Dün o buradaydı.

Yukarıdaki tümce 'o' nun kim olduğunu, dün'ün hangi gün olduğunu, burası'nın neresi olduğunu belirleyemez. Örneğin, 'o', erkek ya da dişi bir kişi olabilir, 'dün', konuşmanın geçtiği günden bir önceki gün olabilir, ve 'burası' da konuşmanın geçtiği yer olabilir. Görüldüğü gibi dilbilgisel çözümlenmenin son aşamada varabileceği nokta sadece ve sadece örnek (1) deki gibi 'zenginleştirilmeyi' bekleyen yapılarıdır; anlam bilimsel çözümlenme, göndergelerin ve zamanın belirlenmesi konusunda yalnızca gerekli ip uçlarını sađlayabilir³.

Dinleyicinin çözüm getirmekle yükümlü olduğu sorunlar sadece göndergeler ve zamanla sınırlı değildirler:

(2) Umut'un hastalığı canını sıkıyor.

(3) Çok gençmiş daha.

Örnek (2) ve (3)'ün anlamsal canlandırmaları da bildirişimde iletilen anlamı tam olarak yansıtmaktan uzaktırlar: (2)'deki anlam belirsizliği ve (3)'deki 'genç' kavramının hangi ölçüte göre yorumlanacağı konusunda dilbilgisel çözümleme yanıt getiremez.

Bir başka sorun da konuşucunun tavrının ve gerçekleştirdiği söz-eylemin sezilmesinde yatar:

(4) Çok zekisin.

(5) Kömür kalmadı.

Yine sadece anlambilimsel çözümlemenin sonucuna bakarak, (4)'ün içten mi söylendiği yoksa tersinelemenin mi söz konusu olduğu, öte yanda, (5)'in saptama mı, rica mı, uyarımı, yoksa suçlama mı ifade ettiği konularında dinleyicinin kesin kararlara varması söz konusu değildir.

Dilbilgisel çözümlemenin belirleyemeyeceği şeylere şöyle bir örnek daha verilebilir:

(6) Rejimdeyim.

(6') Başka kek istemiyorum.

(6)'nın nasıl olup da (6') da görüldüğü gibi, sunulan bir parça keki geri çevirmek anlamına gelebileceği konusu da anlambilimsel çözümlemenin sunabileceği tekniklerin dışında kalır. (6)'nın (6') olarak yorumlanabilmesi için, bağlamsal bilgilere ek olarak tümdengelsel çıkarımlar devreye girerler. Oysa, yukarıda da belirtildiği gibi, dilbilgisel çözümleme dil bölmesinde gerçekleşir; bu bölmenin 'bağlam' adını verdiğimiz ve sözcenin yorumlanmasında kullanılacak bilgi birimlerine ulaşma, kullanma ve tümdengelim kurallarını işletme şansı yoktur. Bağlamdan soyutlanmış ifadelerin ise kullanım değerlerinden söz edilemez. Bağlam içinde **anlam kazanan** anlam olgusunu betimleyebilmek, bildirişimi salt düzenleme ve çözüme ilişkisi olarak ele almakla mümkün değildir. Bu aşamada çıkarımsal modele gereksinme duyulur. Dil bölmesinde sonuçlanan çözüme işlemini - anlambilimsel çözümlemeyi - izleyen yorumlama süreçleri bir girdi dizgesi olan 'dil bölmesi'nde değil genel düşünce dizgelerinde devam ederler, büyük ölçüde çıkarımsaldırlar ve bağlamsal bilgilerle iç içedirler(Sperber ve Wilson 1986)⁴.

Buraya kadar edimbilimin anlam ve bağlam ilişkisine bakışını kısaca özetleyerek dilbilimsel ve edimbilimsel çözümlemeler arasındaki farkı vurgulamış olduk. Bu çerçevede aşağıdaki alıntıyı değerlendirmek istiyoruz:

"Bir metni incelerken dilbilimsel çözümleme göstergebilimsel çözümlemeden önce yapılmaktadır... Örneğin bir olayın anlatılışında bör sözcük, bir kök, bir kişi ve bir anlatı zamanı dilbilgisel birimlerden oluşur: '*çocuktum*'; *bu kavram dilbilimsel çözümleme ile bütün bir geçmişe, bir yaşam öyküsüne ışık tutar...* (Eziler-Kıran 1990: 59-60)" (italikler-GD)

Yukarıda, geçmiş zamanda kullanılmış 'çocuk' kavramına⁵ ilişkin, *dilbilimsel çözümleme* sonucu ulaşıldığı düşünülen bir açıklama sunulmaktadır. Sözü edilen kavramı bir de aşağıdaki örnekler içinde ele alalım:

(7) Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda *çocuktum*.

(8) Camı sapanla kıran yedi yaşlarında bir *çocuktu*.

(9) Sadece iki yıl sürebilen evliliğimiz boyunca kelimenin tam anlamıyla bir *çocuktum*.

'Çocuk' kavramının (7)'de taşıdığı anlam(lar)ın Eziler-Kıran'ın yorumu ile uyduğu söylenebilir ama aynı kavramın (8) ve (9)'da taşıdığı anlam(lar), görüldüğü gibi, daha farklıdır. Ancak, 'çocuk' kavramının "nasıl olup da şu ya da bu anlama geldiği"nin yanıtını anlambilim değil edimbilim verir. Çünkü bu sorunun yanıtı *tümce* düzleminde değil, sözce düzleminde açığa kavuşturulur. Aynı görüşü, Eziler-Kıran (1990: 51).

"Metin ile tümce aynı düzlemde tasarlanamaz..." ifadesiyle dile getirmekle birlikte 'çocuktum' örneğinin hangi anlama geldiğini belirtirken "...bu kavram *dilbilimsel çözümleme* ile bütün bir geçmişe, bir yaşam öyküsüne ışık tutar..." diyerek öznel bir tercih yapmakta ve kendi oluşturduğu 'bağlam'a bağlı kalmaktadır⁶. Böyle bir durumda ise dilbilimsel değil edimbilimsel çözümleme işin içine girmektedir⁷.

Buraya kadar, salt düzenleme ve çözüme yöntemiyle bildirişimin sağlanamayacağını vurgulamış olduk. Ancak şurası da bir gerçek ki, çıkarımların ve bağlamın gerekliliğini göz önünde tutmak, bildirişimi çıkarımsal yöntem ile açıklamak için yeterli olmamaktadır. Çıkarımların bildirişim sürecinde oynadıkları rolü, insanın zihinsel süreçleriyle birarada ele almak bilimsel bir zorunluluktur. Bilebildiğimiz kadarıyla günümüze kadar düzgü modelinin savunucuları tarafından benimsenen etkin çıkarımsal açıklama, temelde Grice'in (1975) *Konuşma Sezdirimleri Kuramı*'na ve bu kuramın Grice'in izleyicileri tarafından ele alınış biçimlerine dayanmaktadır (Bach ve Harnish 1979, Gazdar 1979, Leech 1983, Levinson 1983). Göstergebilimin kendisine temel olarak düzgü modelini esas aldığı anımsanırsa, Grice konusundaki 'tercih', yöntemsel bir 'tutarlılığı' göstermektedir⁸. Grice'in (1975) sözünü ettiği ilke ve kuralların zihinsel gerçekliklerini kabul etmek, zihinde tıpkı dil bölmesi gibi ona ek olarak çalışan bir kullanımbilgisi düzeneğinin varlığını kabul etmek anlamına gelir. Bu düzenek, Grice'in izinde giden dilcilere göre çözüme sonrasında işleme konulması gerekebilecek kuralları barındırmakta ve dinleyici de bilgisine sahip olduğu varsayılan bir takım kuralları işleterek, 'İşbirliği İlkesi'nin (Grice 1975) kılavuzluğunda sözünün yorumlanmasına varmaktadır. Nitekim Külebi (1990: 11), kullanımbilime ilişkin saptamasında, konuyu bütünüyle Grice çizgisinde ele almaktadır:

"Dilbilgisinin uzlaşım konusu olarak belirlediği *kurallar*, kullanımbilimde konuşmanın dayandığı *ilkeler* biçimini almakta ve *konuşma bu ilkeler doğrultusunda düzenlenmektedir* ."(italikler-GD).

Kısaca özetlediğimiz bu yaklaşım, çıkarımları ve bağlamı da düzgü modeli uyarınca değerlendirebilir. Bu tür bir anlayış, dil kullanımını açıklamak için yararlı olabilir ancak betimleme konusunda oldukça yetersiz kalır. Oysa çağdaş edimbilim, artık yukarıda sözü edilen ilke ve kurallara başvurmadan, sözünün yorumlanması gibi oldukça karmaşık bir olguyu bilişsel bir açıdan ele alıp, 'sezgisel yordamalar'a gerek bırakmadan betimleyebilecek bir yetkinliğe erişmiştir (Sperber ve Wilson 1986). Diğer kuramlar için sorun oluşturacak kullanım ile ilgili pek çok sorunda betimleme ve açıklama düzlemlerinde

çözüme kavuşturulmuştur. Eziler-Kıran (1990: 60).

"... dilbilim... yananlam/düzanlam karşıtlığını çözümlemede *yetersiz kalmaktadır...*" (italikler-GD)

derken bir doğruya işaret etmekle birlikte dilbilime de haksızlık etmektedir. Bu tür bir çözümleme başlıbaşına dilbilimin değil, edimbilimin ilgi alanına girer; yananlama ilişkin 'tercihler', dinleyici tarafından sözcenin yorumlanması sırasında yapırlar ve günümüz edimbilim çalışmaları, düzanlam/yananlam karşıtlığının yanı sıra, yazınsal dil kullanımının pek çok boyutuna da açıklık getirmiş durumdadır (Wilson ve Sperber 1988, 1989; Reboul 1989; Doğan 1990b; Furlong 1990; Pilkington 1990). Bu anlamda, yazınsal dile ilgi duyan ve metin çözümlemeleriyle uğraşan diğer alanlar için veri oluşturabilecek çalışmaların dikkate değer bir bölümü, Saussure'ün tahminlerine uymasa da, bir ayağını kuramsal dilbilime sıkıcı basmakta olan günümüz edimbiliminden gelmektedir. "Göstergebilimin en çok metin çözümlemede, R. Barthes'ın dediği gibi, yazınsal çözümlemede.." (Eziler-Kıran 1990: 52) kullanıldığı anımsanırsa, yukarıda sözü edilen edimbilimsel açılımların, metin düzlemindeki çözümlemelere katkıda bulunabileceği düşünülebilir.

Bu yazıda aktarmak istediğimiz son iki alıntı göstergebilimin 'anlam' anlayışına ilişkindir:

"Anlamlılık ve anlam ancak metin düzeyinde incelenebilir. Bu düzeyde zorlukların pek çoğu da *anlamın somut olmayışından* kaynaklanmaktadır; *anlam görülemez, ölçülemez..*" (Eziler-Kıran 1990:58) (italikler-GD)

".. göstergebilim tüm anlamlama dizgelerinin genel kuramını oluşturmayı amaçlar. *Bu göstergebilim anlayışında da anlam kurulu, oluşturulmuş bir nesnedir..*" (Eziler-Kıran 1987:65; 1990:60) (italikler-GD)

Birbirleriyle çelişmekte olan bu iki alıntıdan anlamlılık ve anlam ancak metin düzeyinde incelenebilir görüşüne yukarıda belirttiğimiz nedenlerle katılıyor ve konumuz gereği 'kurulu ve önceden oluşturulmuş' anlam anlayışını ele almak istiyoruz. İkinci alıntıda saptama, günümüzde psikoloji ve psikodilbilim alanlarında küllenmeye başlayan bir tartışmayı akla getirmektedir. Yukarıda aktarıldığı gibi, anlam olgusunu önceden oluşturulmuş ve dinleyici/çözümleyici tarafından keşfedilmeyi bekleyen bir nesne olarak ele almak, geçerliliği tartışma götürülen ve 'Ortak Bilgi Varsayımı' olarak bilinen görüşün içinde yer almak anlamına gelir⁹. Dilsel bilgiye ek olarak bağlama ilişkin her türlü bilginin de düzenlendiğini öne süren bu görüşe göre, bildirişimin sağlanabilmesi için, insanların dünyaya ait önermelerin yanı sıra, birbirlerinin dünya ve birbirleri hakkındaki önermelerine de *teker teker, karşılıklı olarak sahip olmaları* gerekir. Böyle bir zorunluluk ise aşağıdaki durumu ortaya çıkarır ve bildirişim sırasında sonsuz sayıda işlem kaçınılmaz hale gelir:

(K: konuşucu; D: dinleyici; Ö: önerme)

- i. K. Ö'yü bilmektedir.
- ii. D Ö'yü bilmektedir.

- iii. K D'nin Ö'yü bildiğini bilmektedir.
- iv. D K'nin Ö'yü bildiğini bilmektedir.
- v. K D'nin K'nin Ö'yü bildiğini bilmektedir.
- vi. D K'nin D'nin Ö'yü bildiğini bilmektedir.
- ... ve sonsuz.

Önceden kurulu bir anlam anlayışını savunmak, kuramsal olarak, bildirişim sırasında, dilsel girdiyle birlikte bağlam adını verdiğimiz her türlü bilgi biriminin de düzenlendiğini peşinen kabul etmektir. Oysa (i-vi) arasında gösterilen türden bir açmaza girmeden de bağlam-anlam ilişkisini kurmak mümkündür; Bağlamın konuşucu tarafından aktarıldığı yönündeki görüş yerine bağlamın bildirişim sırasında dinleyici tarafından 'bağıntı ilkesi'¹⁰ uyarınca *seçildiği/oluşturulduğu* görüşünü benimsemek, hem insan zihnini sonsuz sayıda işlem yapmaktan kurtaracak hem de "anlam"ı önceden kurulmuş bir nesne olarak ele almak zorunluluğunu ortadan kaldıracaktır. Bildirişimde dinleyicinin rolünü sadece önceden kurulmuş anlamları bulup çıkarmak şeklinde ele almak, dinleyiciye bildirişimde çok 'edilgen' bir rol vermek anlamına gelir ve Grice ile sınırlı kalacak bir çıkarımsal model denemesi de ne yazık ki bildirişim olgusunu betimlemekte yetersiz kalmaktadır.

Yukarıda çizilen çerçeve göz önünde tutulursa, insan bildirişimini yalnızca alınıp verilen ya da değiş tokuş edilen düşünceler olarak ele almak gerçekten zorlaşmaktadır. Böyle bir yaklaşım, insan dilinin zenginliğine de ters düşmektedir. Özellikle 'sezdirimler' söz konusu olduğunda, ilk planda varılan birinci derecede ve kuvvetle sezdirilmiş anlamın yanı sıra, çoğu zaman konuşucunun sorumluluk almayabileceği 'zayıf sezdirim'lerin varlığı, önceden kurulu anlam anlayışını oldukça zayıflatıcı niteliktedir. Nitekim Grice yanlıları bu tür sezdirimleri konu edinmekten kaçınmışlar ve bu çekincelerini de açıkça belirtmiřlerdir¹¹. Özellikle deyişsel etkilerin betimlenmesinde kullanılan 'zayıf sezdirim' kavramı edimbilimin kuramsal bir katkısı olup, yazınsal çözümlemeler için oldukça yararlı bir başlangıç noktası oluşturabilir; yukarıda değindiğimiz düzanlam/ yananlam sorunsalı da yanıtını zaten bu çerçevede bulmaktadır (Pateman 1986).

3. Sonuç

'Dilbilim'e ve 'anlam'a göstergebilim açasından yaklaşan Eziler Kıran'ın (1990) yukarıda aktarılan görüşlerini edimbilim açasından değerlendirmeye çalışan bu yazıda yapmış olduğumuz saptamalar şöyle özetlenebilir:

- a) İnsan dili bir düzgüdür ancak düzgü modeli, bildirişim süreci bir bütün olmak göz önünde tutulduğunda, sadece düzgünün çözümlendiği ilk aşamayı açıklayabilir. Bu aşamadaki çözümleme için dilbilimsel veriler kullanılır ve dilsel girdi anlamsal canlandırımına dönüştürüldüğu anda edimbilimsel çözümleme devreye girer.
- b) Bağlam ve çıkarımlar devreye girdiğinde, düzgü modelinin bağlam ve çıkarım anlayışı, betimleme düzeyinde yetersiz kalmakta ve zihinde yer aldığı düşünölen bilişsel süreçlerle gelişmektedir.
- c) Çıkarımların ve bağlamın metin çözümlemesinde oynadıkları rolleri kendilerine konu edinmeyen alanların, aynı ilişkiyi dilbilimsel verileri özenle göz önünde tutarak betimleyen edimbilimden ödünç alabileceği 'çözümleme teknikleri' olabilir¹².

Günümüzde insan dili ve bildirişimi gibi karmaşık ve çok yönlü olguları konu edinen alanların birbirleriyle çeşitli düzlemlerde bilgi alışverişinde bulunmaları kaçınılmazdır. Bu anlamda, disiplinler arasındaki ilişkilerin kopması doğrultusunda karara varırken, 'verebileceklerimiz' kadar, 'alabileceklerimiz' de göz önünde tutmak yararlı olabilir.

Notlar

1. Eziler-Kıran'ın (1990:60) "B. Pottier'göstergebilimin dilbilime hiç mi hiç gereksinmesi yok' demektedir. Öyleyse dilbilimin de, göstergebilimin kendisine yeni çözümleme teknikleri vermesini beklememesi yerinde olur" şeklindeki saptamasını, üretici dilbilgisi kuramının günümüzde sağladığı kazanımları göz önünde tutarak yeniden değerlendirmek yararlı olabilir.

2. Fodor'un (1983) insan zihnindeki'bölmelenme'yle ilgili görüşlerinin kısa bir özeti için bkz. Doğan 1990a: 66.

3. Bu noktada 'dilbilimsel anlambilim' ve 'doğruluk koşullu anlambilim' arasındaki ayrımı önemle vurgulamak gerekir. Birincisi, edimbilime göre özerktir, sözcenin anlamına giden yolda işlev görür ve edimbilimsel çıkarımlar için girdi oluşturur. İkincisi ise, sözcelerin veya dile getirilmemiş düşüncelerin içereceği önermeleri ele alır. Mantıksal biçimler olarak ele aldığımız 'anlamsal canlandırılar', 'bilinç düzeyinde' temsil edilmezler; ancak çıkarımlar yoluyla 'zenginleştirildikten' sonra 'önerme düzlemi'ne kavuşurlar ve dinleyici için o zaman'anlam' taşımaya başlarlar. Bildirişimin ikinci aşamasını oluşturan bu 'önerme düzlemi' kavramının geniş bir tartışması için bkz. Sperber ve Wilson 1986; Carston 1988.

4. Sperber ve Wilson (1986) bağlamsal bilgiyi üç ana birimde ele almaktadır:

- i. Bildirişim sürerken, işleme alınan sözceden daha önce oluşmuş söylemdeki sözcelerden elde edilmiş bilgi;
- ii. bildirişimde, söylemi oluşturan önermelerin içerdiği kavramlara ilişkin ansiklopedik bilgi;
- iii. bildirişim sırasında, çevreden duyu yoluyla elde edilen bilgi.

5. Bellekte depolanmış bir kavram üç çeşit girdiden oluşur (Sperber ve Wilson 1986):

- i. Mantıksal girdi-söz konusu kavramın içinde yer alabileceği mantıksal biçime uygulanabilecek tümdengelim kurallarını içerir;
- ii. ansiklopedik girdi-söz konusu kavramın düzenlamasını ve/veya aynı kavramdan yola çıkarak ulaşılabilecek nesnelere, olaylara, vb. ilişkin bilgileri içerir;
- iii. sözlüksel girdi-söz konusu kavramı, ait olduğu doğal dilde 'dile getiren' sözcük ya da öbeğe karşılık gelir.

6. "... her tür dil olgusu, kullandığı bağlamın etkisini taşır ve konuşucuların bu bağlamı değerlendirme biçimleriyle anlam kazanır. Örneğin "Hikayelerimin hepsi kafamda".. tümcesinde 'kafamda' sözcüğünün seçimi raslantısal değil: birincisi, 'kafa' burada insan bedeninin bir bölümünü değil 'bellek'i ifade ediyor; ikincisi argo kullanım.'" diyen Eziler-Kıran (1990:57) bu kez 'kafa' kavramının taşıyabileceği anlamla ilgili bir seçim yapmaktadır. Alıntıda da vurgulandığı gibi, yapılan seçimi belirleyen unsur bağlamdır ve bilindiği gibi bağlam, dilbilimsel çözümlmeyi değil bir sonraki aşamayı ifade eder. Bu nedenle 'çocuk' ve 'kafa' kavramları, Eziler-Kıran'ın belirttiği anlamları ancak dil kullanımı içinde taşıyabilirler ve 'sözcenin yorumlanması' olarak tanımlanan edimbilimin ilgi alanına girerler.

Eziler-Kıran (1990), 'çocuktum' örneğinde anlatı zamanının dilbilgisel bir birimden oluştuğunu belirttikten sonra katılmadığımız bir saptamada bulunuyor: .. "bu kavram dilbilimsel çözümleme ile bütün bir geçmişe, bir yaşam öyküsüne ışık tutar.." (1990: 59-60).

Aşağıdaki örneklerde görüleceği gibi "dilbilimsel çözümlene'nin bu konuya ışık tutabilmesi şüphe götürür; çünkü sözü edilen çözümlene anlatı zamanının saptanmasında sadece *genel olarak* geçmiş zamanı belirler. Eğer sözcede belirli bir zaman belirteci yer almıyorsa, anlatı zamanının bütün bir yaşam öyküsüne mi yoksa yarım saat öncesine mi ışık tuttuğu 'önerme düzlemi'ne geçiş sırasında çıkarımları içeren 'zenginleştirme' sürecinde belirlenir. Bu nedenle dilbilimsel çözümlenmeyi değil, edimbilimi ilgilendirir:

(10) Himalayalara gittim.

(11) Kahvaltı ettim.

7. Eziler-Kıran'ın (1987: 62) semiyoloji-semiyotik farklılığını ele aldığı yazısında vurguladığı gibi "... göstergebilimin bir konuşucudan bir dinleyiciye bir bildirinin iletilmesi (bildirişim semiyolojisi) olarak tanımlanan bildiririşimin betimlenmesine indirgenemeyeceği..." görüşüne katlıyoruz. Bu tür bir'indirgenme', bildiririşim olgusunu insanın zihinsel süreçlerine gönderimde bulunarak ele almayı kendisine görev edinmiş günümüz edimbiliminin hedefini oluşturur; bu hedef, bağlamı göz önüne alarak bir sözcenin ne anlama geldiğini bulmak değil, neden ve nasıl o anlama geldiğini göstermektir.

Göstergebilim "... dilbilime olan bağlılığından büyük ölçüde kurtulmuş, söylemin *sezgisel* olarak nasıl anlaşıldığını açıklamaya yarayan kurallar geliştiren mantığa yaklaşmış..." (Eziler-Kıran (1990:60) olabilir ancak insan bildiririşimini insanın bilişsel yapısından ayrı görmeyen edimbilim, dilbilimsel çözümlenmenin olduğu önemli rolünüde değerlendirerek sözcenin/söylemin anlaşılmasını sağlayan süreçleri *kuramsal* olarak betimleyen Bağımtı Kuramı'nı (SW 1986) ortaya koymuş ve yukarıda belirtilen hedefe ulaşmıştır.

8. Burada sözünü ettiğimiz göstergebilim anlayışı, Eziler-Kıran'ın (1987:66) yapmış olduğu semiyoloji/semiyotik ayırımına göre "... söylemdeki anlamlamaların incelenmesi .." anlamına gelen semiyotikle ilgili çalışmalardır (bkz. Clarke 1987).

9. "Ortak Bilgi Varsayım"nın ve öne sürülen karşıt görüşlerin geniş bir tartışması için bkz. Smith1982.

10. İnsan bildiririşimini düzenlediği öne sürülen ve bilişsel bir terim olarak kullanılan 'bağımtı ilkesi'nin geniş bir tartışması için bkz. Sperber ve Wilson 1986: 155-163.

11. Sezdirim kavramını tartışırken, "... anlam belirsizliğini biçimsel olarak ortaya koymanın zorluğu.. "nu kabul eden Gazdar (1979: 40), dil kullanımının bu boyutunu ele almamaktadır.

12. Bildirişimi başlatan dilsel girdinin biçimsel yapısı sözcenin yorumlanmasında önemli bir rol oynar. Bu dilsel yapının ne tür bilgileri düzenlediği konusu günümüzde olduğu ilginç tartışmaları başlatmış olup, sözü edilen dilsel yapının yorumlama sürecini nasıl yönlendirdiğini ortaya çıkarmaya çalışan çabalar şu ana kadar dikkat çekici bulguları ortaya koymuşlardır (Blakemore 1987; Carsoton 1988; Wilson ve Sperber1988, 1990; Blass 1989; House, 1989; Kaplan 1989; Zangarec 1990).

KAYNAKÇA

- Bach, K. ve Harnish, R. 1979. *Linguistic Communication and Speech Acts*, Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Blass, R. 1989. "Pragmatic effects of coordination: The case of 'and' in Sissala", *UCL Working Papers* 1, 32-53.
- Carston, R. 1988. "Implicature, explicature, and truth-theoretic semantics", R. Kempson (ed.) içinde, *Mental Representations*, Cambridge, CUP.
- Clarke, D.S. 1987. *Principles of Semiotic*, London: Routledge and Kegan Paul.
- de Saussure, F. 1974. *Course in General Linguistics*, (Fransızca'dan (1916) çeviren Wade Baskin), London: Peter Owen.

- Doğan, G. 1990a. "Bir edimbilim kuramı olarak 'bağıntı'", G Durmuşoğlu, K. İmer, A. Kocaman ve S. Özsoy (haz) içinde, *Dilbilim Araştırmaları*, Ankara: Hitit Yayınevi.
- 1990b. "Explicature and vagueness in epigrams", *Leeds'teki Sonbahar LAGB Konferansında sunulan bildiri*.
- Eziler-Kıran, A. 1987 "Semiyoloji ve semiyotik", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 47-67.
- 1990. "Dilbilim-göstergebilim ilişkileri", G. Durmuşoğlu, K. İmer, A. Kocaman ve S. Özsoy (haz) içinde, *Dilbilim Araştırmaları*, Ankara: Hitit Yayınevi.
- Fodor, J.A. 1983. *The Modularity of Mind*, Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Furlong, A. 1989. "Towards an inferential account of metonymy", *UCL Working Papers* 1, 136-46.
- Gazdar, G. 1979. *Pragmatics: Implicature, Presupposition and Logical Form*, New York: Academic Press.
- Grice, H.P. 1975. "Logic and conversation", P. Cole (haz.) içinde, *Syntax and Semantics* 3. *Speech Acts*, New York: Academic Press.
- House, J. 1989. "The relevance of intonation", *UCL Working Papers*. 3-19.
- Kaplan, D. 1989. "Demonstratives", J.Almog ve H. Wettstein, (haz) içinde, *Themes from Kaplan*, Oxford: OUP.
- Külebi, O. 1990. "Türkçe ünlemlerin kullanımbilim (pragmatics) yönünden incelenmesi", G. Durmuşoğlu, K. İmer, A. Kocaman ve S. Özsoy (haz) içinde, *Dilbilim Araştırmaları*, Ankara: Hitit Yayınevi.
- Leech, G. 1983. *Principles of Pragmatics*, London: Longman.
- Levinson, S. 1983. *Pragmatics*, Cambridge: CUP
- Pateman, T. 1986. "Relevance, contextual effects and least effort", *Poetics Today*, 7/4, 745-54.
- Pilkington, A.1989. "Poetic effect: a relevance perspective", *UCL Working Papers* 1, 119-36.
- Reboul, A. 1987. "Relevance and fiction", *Behavioral and Brain Sciences* 10, 729.
- Shannon, C. ve Weaver, W. 1949. *The Mathematical Theory of Communication*, Urbana University of Illinois Press.
- Sperber, D. ve Wilson, D. 1986. *Relevance: Communication and Cognition*, Oxford: Blackwell
- Smith. N. 1982. *Mutual Knowledge*, New York: Academic Press.
- Vardar, B. 1988. *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: ABC Yayınevi.
- Wilson, D. ve Sperber, D. 1988. "Mood and the analysis of non-declarative sentences." J.Dancy, J. Moravcsik ve C. Taylor (haz) içinde, *Human Agency: Language, Duty and Value*, Stanford: Stanford UP.
- 1990. "Linguistic form and relevance", *UCL Working Papers* 2, 95-113.
- Zagerec, V. 1990. "Pragmatics and verbal aspect", *UCL Working Papers* 2, 113-47.